

POHJOISSAAMEN ADNOMINAALISET DEMONSTRATIIVIPRONOMINIT NUORTEN RADIOKESKUSTELUISSA

Outi Guttorm, Sámi allaskuvla ja Oulun yliopisto

Tarkastelen tässä artikkelissa pohjoissaamen demonstratiivipronominien, erityisesti adnominaalisten pronominien *dát* 'tämä' ja *diet* 'se (siinä)' endoforista käyttöä nuorten puhekielessä. Tarkoitukseni on selvittää miten pronomineja käytetään ja mihin niillä viitataan nuorten radiokeskusteluissa, joissa viittaaminen näköpiirissä oleviin konkreettisiin tarkoitteisiin ei ole ensisijaista. Pohdin myös pronominien keskinäisiä eroja ja tehtäviä keskustelussa. Tutkimusaineisto on Norjan yleisradioyhtiö NRK:n saamenkielisistä nuortenohjelmista. Siinä endoforisina pronomineina esiintyvät *dat* 'se', *diet* 'se (siinä)' ja *dát* 'tämä'. Selkeästi yleisin anaforinen pronomini on *dat*. Radiokeskusteluissa *diet*-pronominilla viitataan erityisesti johonkin, josta on edellä kuultu. Sillä viitataan myös tarkoitteeseen, joka esiintyy toisessa yhteydessä, tai keskustelukumppanin mainitsemaan asiaan. *Dát*-pronomini puolestaan nostaa tarkoitteen erityiseen fokukseen. Se on myös yleisin kataforinen pronomini. Tutkimus täydentää ja tarkentaa kielioppien aiempia näkemyksiä pohjoissaamen demonstratiivien käytöstä ja merkityksestä.

Avainsanat: demonstratiivipronomini, pohjoissaame, puhekieli, saamen kieli

1 JOHDANTO

Pohjoissaame kuuluu saamelaiskieliin, joita on yhteensä yhdeksän, ja pohjoissaame on niistä puhuma-alueeltaan ja -määrältään suurin. Sammallahden (1998) mukaan pohjoissaamen puhujista noin 10 000 asuu Norjassa,

Kirjoittajan yhteystiedot:

Outi Guttorm
outi.guttorm@samiskhs.no

noin 2 000 Suomessa ja noin 5 000 Ruotsissa. Arvio puhujien määrästä voi vaihdella eri lähteissä, koska Ruotsista ja Norjasta ei ole virallisia tilastoja.

Pohjoissaamessa on viisi – tai Nielsenin (1979, s. 125–126) mukaan jopa kuusi – demonstratiivipronominia (*dat*, *dát*, *diet*, *duot*, *dot* ja *dut*), joita on kuvattu perinteisesti sen pohjalta miten kaukana tai lähellä viittauksen kohde sijaitsee puhujaan tai kuulijaan nähden. Pronomini *dát* ilmaisee, että tarkoite sijaitsee lähellä puhujaa, pronomini *diet* puolestaan, että tarkoite on lähempänä kuulijaa. Pronomit *duot* ja *dot* viittaavat tarkoitteisiin, jotka eivät ole puhujan eivätkä kuulijan

lähellä. *Dot* viittaa kauemmaksi kuin *duot*, ja harvinainen *dut* vielä kauemmaksi kuin edelliset. *Dat*-pronominin deiktinen merkitys on vähäinen, ja Sammallahden (1998, s. 117) mukaan sen käyttö on rajoittunut anaforiin tapauksiin.

Saamen demonstratiiveja on siis kuvattu lähinnä niiden deiktisen merkityksen ja eksoforisen käytön perusteella, endoforisen käytön tarkastelu on jäänyt vähemmälle. Tarkastelenkin tässä artikkelissa erityisesti adnominaalisten *dát*- ja *diet*-pronominien endoforista käyttöä puhekielessä. Eksoforisen käytön rajaan tutkimuksen ulkopuolelle. Diesselin mukaan (1999, s. 93–114) eksoforisessa käytössä demonstratiivit kiinnittävät kuulijan huomion tarkoitteisiin (esineisiin, ihmisiin tai paikkoihin), jotka voidaan havaita keskustelutilanteessa. Endoforisessa käytössä puolestaan viitataan keskustelun sisäisiin tarkoitteisiin. Endoforinen käyttö voidaan jakaa edelleen anaforiseen, diskurssideiktiseen ja rekognitionaaliseen käyttöön. Anaforiset demonstratiivit viittaavat diskursissa aiemmin mainittuihin referentteihin ja diskurssideiktiset demonstratiivit taas laajempaan keskustelun osaan. Rekognitionaalisesa käytössä demonstratiivin käyttö implikoi, että puhuja ja kuulija tunnistavat tarkoitteen yhteisen kokemuksensa perusteella. Tässä tutkimuksessa niputan anaforisen ja diskurssideiktisen käytön yhteen.

Tarkoitukseni on selvittää miten pronomineja käytetään ja mihin niillä viitataan nuorten radiokeskusteluissa, joissa viittaaminen näköpiirissä oleviin konkreettisiin tarkoitteisiin ei ole ensisijaista. Keskityn demonstratiivien adnominaalisen käytön tarkasteluun, koska minua kiinnostaa pronominiin mahdollinen käyttö myös defniittisenä artikkelina, jota olen tutkinut toisaalla (Guttorm, 2015; Kilpimaa, 2002). Tarkastelen saamen pronomineja lyhyesti myös kielitypologisesta näkökulmasta sekä pohdin niiden keskinäi-

siä tehtäviä ja merkityseroja. Teorian osalta tukeudun pitkälti saksalaiseen Holger Diesseliin (1999, 2006, 2012, 2013), joka on tutkinut eri kielten demonstratiivien muotoja, tehtäviä ja kieliopillistumista kielitypologisesta näkökulmasta, mutta hyödynnän myös suomalaista pronominitutkimusta (Etelämäki, 2006; Larjavaara, 1990; Laury, 1997; Priiki, 2017). Tutkimukseni tavoitteena on täydentää ja tarkentaa kielioppien tietoja saamen demonstratiivien käytöstä ja merkityksestä. Saamalla tarkoitan tässä artikkelissa pohjoissaamen kieltä.

Seuraavaksi esittelen lyhyesti aiheeseen liittyvää aiempaa tutkimusta ja sen jälkeen saamen kielen demonstratiivijärjestelmää. Ennen kuin tarkastelen lähemmin saamen adnominaalisten demonstratiivipronominien käyttöä, esittelen tutkimusaineiston. Lopuksi pohdin tutkimukseni tuloksia.

2 AIEMPI TUTKIMUS JA TEOREETTINEN TAUSTA

Demonstratiivien eksoforinen ja endoforinen käyttö ovat olleet useiden tutkimusten kohteena (esim. Fillmore, 1997; Halliday & Hasan, 1976; Himmelmann, 1996, 1997; Levinson, 1983; Lyons, 1977). Termeistä *eksoforinen* ja *endoforinen* käytetään myös käsiteparia *deiktinen* ja *anaforinen* (VISK, § 1427). Hallidayn ja Hasanin (1976) tavoin Diessel (1999, s. 93–109) käyttää termejä eksoforinen ja endoforinen. Eksoforisten demonstratiivien tehtävä on kiinnittää kuulijan huomio puhetilanteessa oleviin tarkoitteisiin, esineisiin, ihmisiin tai paikkoihin. Ne ovat tilannesiteisiä, sillä tarkoitteen tunnistaminen perustuu meneillään olevaan tilanteeseen. Endoforiset pronominit taas ovat diskurssisiteisiä. Niistä anaforisten demonstratiivien tehtävä on jäljittää keskustelun kannalta keskeisiä ja tärkeitä referenttejä. Diskurssideiktiset demonstratiivit viittaavat yksittäistä

referenttiä laajempaan osaan keskustelussa. Diskurssideiktiset demonstratiivit voivat olla sekä anaforisia että kataforisia eli viitata keskustelussa sekä taakse- että eteenpäin, kun taas anaforiset demonstratiivit viittaavat ainoastaan aiemmin mainittuihin tarkoitteisiin. Rekognitionaalisisessa käytössä demonstratiivi ilmaisee, että referentti on tuttu sekä puhujalle että kuulijalle heidän yhteisen kokemuksensa tai tietonsa pohjalta.

Muista kielistä poiketen saamen demonstratiiveja ei ole juurikaan tutkittu. Niitä koskevat tiedot pohjautuvat suurelta osin kieliopissa esitettyihin kuvauksiin, joissa keskeisellä sijalla ovat juuri spatioaliset ominaisuudet. Itse olen aloittanut demonstratiivipronominien tutkimisen pro gradu -tutkielmassani, jossa definiittisyyteen liittyen tarkastelin tekstimateriaalin pohjalta, mihin *dat*-tarkenteisen nominilausekkeen identifioitavuus voi perustua (Kilpimaa, 2002). Olen myös tarkastellut adnominaalisten demonstratiivilausekkeiden endoforista ja eksoforista käyttöä kertomakirjallisissa teksteissä (Guttorm, 2009). Viimeksi olen pohtinut *dat*-pronominin statusta definiittisenä artikkelina sen esiintymiskontekstien pohjalta puhekielessä (Guttorm, 2015). Näiden tutkimusten lisäksi Helmi Länsman (2009) on pro gradu -työssään tutkinut tekstilingvistiikan keinoin demonstratiivipronomineilla viittaamista kaunokirjallisissa teksteissä. Vesa Guttorm (1994) puolestaan on tarkastellut *dat*-pronominin esiintymistä relatiivilauseiden ja muutamien muiden sivulauseiden yhteydessä.

Saameen verrattuna suomen ja viron demonstratiiveja on tutkittu paljonkin. Matti Larjavaara (1985, 1986, 1990) on tutkinut suomen ja itämerensuomalaisien kielten demonstratiiveja ja deiksistä laajasti. Kun aiemmin demonstratiiveja on tutkittu pitkälti keksittyjen esimerkkien pohjalta, niin viime vuosikymmeninä väitöskirjatutkimusten aineistoina ovat olleet autenttiset puhe- ja

keskustelumateriaalit. Ritva Laury (1997) on tutkinut *se*-pronominin kehittymistä määräiseksi artikkeliksi, ja samalla kuvannut suomen pronomineja havaintopiirien avulla. Eeva-Leena Seppänen (1998) on tarkastellut pronomineja *tämä, tuo, se* ja *hän* viittaamassa keskusteluun osallistujan. Marja Etelämäki (2006) on tutkinut erityisesti pronominia *tämä* viittaamassa ei-henkilöreferentteihin. Hän käsittelee myös *se-* ja *tuo*-pronomineja. Etelämäki kuvaa pronomineja kolmen ulottuvuuden avulla: referentiaalisen, indeksisen ja relationaalisen. Referentiaalinen ulottuvuus tarkoittaa sitä, onko tarkoite riittävän tunnettu tilanteen tarpeisiin vai ei. Indeksinen ulottuvuus puolestaan sitä, että pronominit implikoivat taustan symmetriaa tai jäsentävät taustan epäsymmetriseksi. Kun tausta on symmetrinen, osallistujilla on riittävän yhteinen ymmärrys siitä toiminnasta, joka on viittauksen taustana. Relationaalinen ulottuvuus tarkoittaa suhdetta, jonka demonstratiiviviittaus virittää tarkoitteen ja taustan välille. Etelämäen uutta näkökulmaa olisi mielenkiintoista kokeilla myös saamen demonstratiivien kuvauksessa. Uusin suomen pronomineja käsittelevä tutkimus on Katri Priikin (2017) väitöskirja *se-, tää-, toi- ja hän-*pronomineista viittauksissa henkilöön, joka ei ole keskustelutilanteessa läsnä.

Myös viron kielen demonstratiivien tutkimus on ollut vilkasta. Viron demonstratiiveihin laajasti perehtynyt Renate Pajusalu (2015) on viimeksi tarkastellut muutoksia vörun demonstratiivijärjestelmässä ja persoonapronominien käytössä. Vörun demonstratiiveja on tutkinut myös Liisa Tammekänd (2015). Maria Reile (2015) puolestaan on koetilanteen pohjalta tutkinut missä määrin etäisyys vaikuttaa eksoforisen demonstratiivin valintaan virossa. Nyt käsillä oleva tutkimus liittyy luontevasti osaksi tätä suomalais-ugrilaisien kielten demonstratiivien tutkimusta.

3 SAAMEN DEMONSTRATIIVIJÄRJESTELMÄ

Saamessa on erittäin rikas ja laaja demonstratiivijärjestelmä, johon kuuluu viisi-kuusi demonstratiivipronominia: *dát* 'tämä', *duot* 'tuo', *dot* 'tuo (kauempana kuin *duot*)', *diet* 'se (lähellä kuulijaa)' ja anaforinen *dat* 'se' (esim. Nickel & Sammallahti, 2011, s. 117). Muista kieliopeista poiketen Nielsen (1979, s. 126) mainitsee lisäksi Kaarasjoen ja Pulmangin murteesta vielä pronominin *dut*, joka viittaa vielä kauemmaksi kuin *duot* ja *dot*.

Nämä, samoin kuin suomen demonstratiivipronomininit, ovat palautettavissa uralilaisen kantakielen kolmijäseniseen demonstratiivijärjestelmään. Siinä oletetaan olleen lähel-

le viittaava proksimaalinen demonstratiivi (vrt. saamen *dát*, suomen *tämä*) ja kauemmaksi viittaava distaalinen demonstratiivi (vrt. saamen *duot*, suomen *tuo*) sekä kolmas demonstratiivi, jonka tehtävä ei ole täysin selvä. Se on voinut olla anaforinen tai kuulijan lähelle viittaava pronomini (vrt. saamen *dat* ja *diet*, suomen *se*) tai sitten se on voinut toimia näissä molemmissa tehtävissä (ks. Abondolo, 1998, s. 25–27). Saamessa on oma pronominsä sekä anaforiseen käyttöön (*dat*) että kuulijan lähelle viittaamiseen (*diet*), vaikkakaan työnjako näiden välillä ei ole kaikissa käyttökonteksteissa täysin selkeä. Abondolo (1998, s. 27) esittää pohjoissaamen demonstratiivisysteemin seuraavasti:

Taulukko 1. Pohjoissaamen demonstratiivipronomininit (Abondolo 1998).

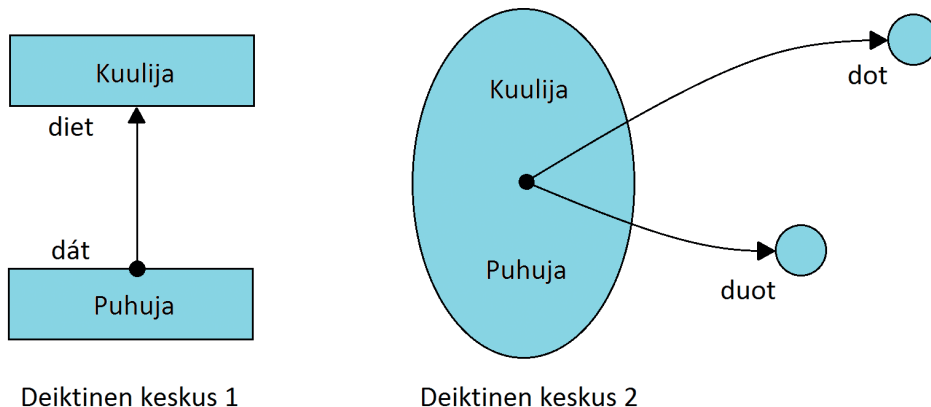
Anaforinen	Demonstratiivinen				
	Proksimaalinen		Distaalinen		
	Lähellä puhujaa	Lähellä kuulijaa	Etäällä	Etäämpänä	Vielä etäämpänä
dat	dát	diet	duot	dot	dut

Typologisesta näkökulmasta katsottuna saamen demonstratiivijärjestelmä on melko harvinainen. Tavallisimmin kielissä on kaksi tai kolme demonstratiivijäsentä, jotka ilmentävät tarkoitteen etäisyyttä deiktisestä keskuksesta kuten esimerkiksi suomen *tämä*, *tuo* ja *se*. Saamessa näitä jäseniä on aktiivisessa käytössä neljä: *dát*, *diet*, *duot* ja *dot*. Jos näiden lisäksi laskee vielä Nielsenin mainitseman harvinaisen *dut*-pronominin, niin jäseniä on viisi. (*Dat* on lähinnä anaforinen.) Diessel (2013) on löytänyt maailmanlaajuisesta 234 kielen korpuksesta 127 kieltä, joissa on kaksi deiktistä jäsentä ja 88 kieltä, joissa on kolme deiktistä jäsentä. Kahdessatoista kielessä on enemmän kuin kolme jäsentä. Nämä luvut

koskevat adnominaalisia demonstratiiveja, sillä joissakin kielissä itsenäiset ja adnominaaliset demonstratiivit eivät ilmaise samoja etäisyyksiä. Se on kuitenkin suhteellisen harvinaista. Jos näin sattuu olemaan, niin itsenäiset demonstratiivit ilmaisevat tavallisesti useampia etäisyyksiä kuin adnominaaliset. Esimerkiksi polynesialaisessa tongan kielessä on kaksi adnominaalista demonstratiivia, jotka ilmaisevat etäisyyttä lähelle ja kauas, kun taas itsenäiset demonstratiivijäsenet erottavat tarkoitteet, jotka ovat lähellä puhujaa, lähellä kuulijaa ja kaukana sekä puhujasta että kuulijasta. Lisäksi tongassa on neutraali demonstratiivi, jota käytetään ainoastaan itsenäisenä.

Diessel (2012, s. 13–14) on myös havainnut, että kielissä, joissa on useampi kuin kolme deiktistä jäsentä, on tavallisesti erityinen ilmaisu lähellä kuulijaa olevia tarkoitteita ja paikkoja varten. Näin näyttää olevan myös saamessa. Diesselin mukaan tällaisissa kielissä deiktinen keskus hahmottuu kahdella eri tavalla. Hän ottaa esimerkiksi afroaasialaisen kielikunnan tsadilaiseen kieliryhmään kuuluvan hausan, jossa puhujan ja toisaalta kuulijan lähelle viittaavat demonstratiivit tulkitaan

suhteessa alueeseen, jota määrittää ainoastaan puhujan sijainti (saamessa *dát* ja *diet*). Nämä ilmaiset siis jättävät kuulijan deiktisen keskuksen ulkopuolelle. Kaksi distaalista jäsentä (saamessa *duot* ja *dot*) puolestaan tulkitaan suhteessa keskusteluun osallistujien yhteiseen alueeseen. Tässä tapauksessa sekä puhuja että kuulija ovat deiktisen keskuksen sisäpuolella. Kuviossa 1 esitän saamen deiktiset demonstratiivit Diesselin (2012, s. 14) mallin mukaisesti.

Kuvio 1. Deiktisen keskuksen hahmottuminen Diesselin (2012) mukaan.

Koska distaalisten termien deiktinen keskus hahmottuu puhekumppaneiden yhteiseksi alueeksi, näiden jäsenten tulkitsemiseen tarvitaan enintään kolme eri entiteettiä: deiktinen keskus, joka muodostuu keskustelukumppanien yhteisestä alueesta, ja kaksi muuta entiteettiä, jotka ovat 'kaukana' ja 'kauempana' deiktisestä keskuksesta. Vaikka siis kielissä, joissa on kuulijaa lähelle viittaava demonstratiivi, voi olla neljä (tai useampi) deiktistä jäsentä, niiden spatiaaliseen hahmottamiseen tarvitaan Diesselin (2012) mukaan tavallisesti enintään kolme erillistä viitepistettä. Larjavaara (1985) on esittänyt saman tyyppisen kuvauksen suomen demonstratiivien osalta.

Tämän tutkimuksen aineistossa, radiokeskusteluissa, distaaliset *duot* ja *dot* ovat harvinaisia (vain yksi esiintymä kumpaakin), mikä osoittaa, että viiden pronominin systeemi ei ole aktiivisessa käytössä kaikenlaisissa konteksteissa. Keskusteluaineistojen tutkimus onkin paljastanut, että spatiaalisten tekijöiden lisäksi pronominin esiintymiseen ja vaihteluun voi kytkeytyä myös vuorovaikutukseen liittyviä ilmiötä (esim. Etelämäki 2006, Laury 1997, Priiki 2017, Seppänen 1998). Myös Diessel (2006) on kiinnittänyt huomiota demonstratiivien tärkeään rooliin vuorovaikutuksessa. Sen lisäksi että demonstratiivit ilmaisevat referentin spatiaalista

sijaintia, hän pitää demonstratiivien toisena perustehtävänä koordinoita keskustelijoiden yhteistä huomiota. Diessel toteaa, että vaikka demonstratiivit eivät endoforisessa käytössä viittaa konkreettisiin tarkoitteisiin, ne sisältävät kuitenkin samoja psykososiaalisia mekanismeja, joita puhujat käyttävät tekstinulkoi-
sessa viittaamisessa. Molemmista tapauksista demonstratiivit kiinnittävät keskustelijoiden huomion tiettyyn referenttiin. Diesselin mukaan yhteinen huomio (*joint attention*) ei ole tärkeä ainoastaan keskustelijoiden huomion kohteen koordinoinnin kannalta, vaan sillä on tärkeä tehtävä myös keskustelun jäsentämisessä.

Saamen demonstratiivipronominin voi esiintyä sekä itsenäisenä lausekkeena että substantiivin määritteenä. Substantiivin määritteenä ne ovat ns. puolikongruenssissa pääsanansa kanssa yleensä siten, että yksikön illatiivissa ja lokatiivissa demonstratiivipronomini on genetiivi-akkusatiivissa ja monikon komitatiivissa puolestaan monikon genetiivi-akkusatiivimuodossa. Itämurteissa on myös muita variantteja. (Ks. Nickel & Sammallahti, 2011, s. 118.) Taulukossa 2 on esimerkkinä *dat*-pronomini + substantiivi, mutta kaikki demonstratiivipronominin (*dát, diet, duot, dot*) taipuvat vastaavalla tavalla. Suluissa olevat muodot ovat itämurteisia variantteja.

Taulukko 2. Pohjoissaamen *dat várrí* 'se vuori' -lausekkeen taiputus.

	Yksikkö	Monikko
Nominatiivi	<i>dat várrí</i>	<i>dat várrit</i>
Gen.-akk.	<i>dan várrí</i>	<i>daid várriid</i>
Illatiivi	<i>dan várrái</i>	<i>daidda várríide/(daid várríide)</i>
Lokatiivi	<i>dan várris</i>	<i>dain várriin/(dainna várriin)/ (daid várríiguin)</i>
Komitatiivi	<i>dainna várriin</i>	<i>daid várríiguin/ daiguin várríiguin</i>
Essiivi	<i>danin várrin</i>	

Kirjallisuuden (Nickel & Sammallahti, 2011, s. 118–121; Nielsen, 1979, s. 125–128, 359–360; Sammallahti, 1998, s. 117) mukaan pronomineja *dát, diet, duot, dot* käytetään jostakin, jonka voi nähdä ja johon voi osoittaa, esim. *dát lea mu girji* 'tämä on minun kirjani'; *mii diet lea?* 'mikä se on (joka sinulla on siellä)?' Pronomini *dat* puolestaan viittaa johonkin, jota "ajatellaan". Se voi olla jokin, joka on juuri mainittu tai joka on yleisesti tunnettu tai jokin, josta aiotaan sanoa enemmän, esim. *Doppe lei busse, muhto movt dal goastá*

dan busse rádjái? 'Siellä oli bussi, mutta miten sen bussin luo pääsee'; *De mii manaimet dan báikái, gos mii dal galgat orrut dan golbma vahku.* 'Niin me menimme siihen paikkaan, missä meidän piti olla ne kolme viikkoa.' Myös *diet*-pronomini voi viitata johonkin, jonka keskustelukumppani on maininnut, esim. *Gosbat diet girji lea, maid don ikte namuhit?* 'Missä se kirja on, josta eilen mainitsit?'. *Dat*-pronomini mainitaan myös, että sen deiktinen merkitys on vähäinen, ja että sitä käytetään lähinnä anaforisesti. *Dat* esiintyy –

suomen *se*-pronominin tavoin – myös persoonapronominina ja painottavana partikkelina.

Demonstratiivipronominien illatiivi- ja lokatiivimuotoja käytetään usein paikanadverbiaaleina, jolloin ne viittaavat varsin suppeaan alueeseen, esim. *Dat lei eske dás* ‘se oli äsken tässä’. Demonstratiiveja voidaan vahvistaa käyttämällä edellä vastaavaa adverbia, esim. *Cokka fal die dien biktasa!* ‘pue toki se vaate (joka sinulla on siinä)’. Nämä huudahduksia muistuttavat adverbis (*dá, die, duo, do*) myös kiinnittävät huomiota, kun osoitetaan jotain tai näytetään tai annetaan jotain, esim. *Dá!* ‘kas tässä, ole hyvä (kun annetaan jotain)’; *Die dat lea.* ‘kas siinä (sinulla) se on’. Pronominien kantavartaloista voidaan johtaa myös vastaavat demonstratiiviset proadjektiivit (*dákkár(aš), duokkár(aš), dokkár(aš), dakkár(aš) ja diekkár(aš)*) ja laaja ryhmä erilaisia adverbejä (Nickel & Sammallahti, 2011, s. 119, 151, 649; Nielsen, 1979, s. 127).

4 TUTKIMUSAINEISTO

Tutkimusaineiston olen koonnut Norjan yleisradioyhtiön saamen yksikön NRK Sápmi nuorille suunnatuista radio-ohjelmista *izü* ja *Dáppe ruovttus* (‘täällä kotona’). Olen hankkinut radio-ohjelmien kopiot NRK:n nauhoitearkistosta ja litteroinut ne omaa tutkimustani varten. Valitsin tutkimusaineistoksi nuortenohjelmat, koska haluan tutkia nimenomaan nykypuhekieltä ja oletan, että nuorten käyttämä kieli edustaa tätä hyvin. Vaikka tutkimuksen aineisto on Norjasta, missä valtaosa pohjoissaamen puhujista asuu, lienevät sen tulokset pääpiirteissään yleistettävissä koskemaan myös Suomen ja Ruotsin puolella puhuttavaa saamea.

Aineisto koostuu viidestä *izü*- ja kahdesta *Dáppe ruovttus* -ohjelmasta, jotka on lähetetty vuosina 2007–2011. Ohjelmat on valittu niin, että edustettuina ovat sekä molemmat sukupuoli että molemmat päämurrealueet

(itä- ja länsimurteet). Kaikkiaan aineistossa esiintyy juontajina kahdeksan nuorta aikuista, joista viisi on naisia ja kolme miehiä. Heistä viisi on kotoisin Norjan Kaarasjoen ja kolme Koutokeinon alueelta. He juontavat ohjelmia tavallisesti pareittain. *izü*ssa juontajat käsittelevät nuoria kiinnostavia ajankohtaisia aiheita, haastattelevat ihmisiä ja soittavat musiikkia. Sisällöltään *izü* on asiapitoisempi kuin *Dáppe ruovttus*, joka on usein hyvin humoristinen. Siinä kaksi nuorta miestä tekevät ohjelmaa opiskelija-asunnossaan Tromssassa (tästä myös ohjelman nimi ‘täällä kotona’). Molemmat ohjelmat kestävät tavallisesti tunnin. Keskustelumateriaalia on kertynyt yhteensä noin kolme tuntia.

Radio-ohjelmat sopivat mainiosti tutkimusaineistoksi, sillä oletukseni mukaan niissä demonstratiiveja ei juurikaan käytetä eksoforisesti, vaan endofoorisesti viitaamassa diskurssin sisäisiin referentteihin. Radioaineiston lisäksi olen teettänyt pienelle opiskelijaryhmälle testin erään radiokeskustelukatkelman pohjalta. Testissä opiskelijoiden tuli täyttää sopivimmiksi katsomansa demonstratiivipronominin pois jätettyjen pronominien tilalle. Testin tarkoituksena oli saada lisätietoa pronominien käytöstä ja vaihtelusta.

Olen aluksi poiminut aineistosta kaikki substantiivilausekkeet, joita määrittää jokin demonstratiivipronomini. Tällaisia lausekkeitä kertyi yhteensä 497. Tavallisin adnominaalinen pronomini on *dat* ‘se’. Se esiintyy lähes 80 %:ssa tapauksista. *Dát* + NP -esiintymiä on 12 % ja *diet* + NP -tapauksia noin 9 %. *Duot* + NP ja *dot* + NP esiintyvät kumpikin yhden kerran (taulukko 3). Länsimurteisten idiolektien kohdalla ei ollut aina aivan selvää sanooko puhuja *dat* /tah(t)/ ‘se’ vai *dát* /taah(t)/ ‘tämä’. Näitä ongelmatapauksia ratkoimme parhaan kykymme mukaan yhdessä opiskelija Inger Máret Anne Eiran kanssa, jonka äidinkieli kuuluu länsimurteisiin. Itämurteissa *dát* ääntyy /tääh(t)/, joten niissä ero on helpompi

kuulla. Voi olla, että länsimurteissa pronomien *dát* ja *dat* ero on katoamassa, mutta asian varmistaminen vaatii tarkempaa tutkimista.

Seuraavaksi olen rajannut kaikista pronominitarkenteisista lausekkeista tarkastelun ulkopuolelle eksoforiset viittaukset. Eksoforisessa käytössä ovat molemmat *duot*- ja *dot*-tapaukset sekä kolmannes *dát* + NP -esiintymistä. Ero ilmauksen deiktisen ja anaforisen käytön välillä ei välttämättä ole aina selvärajainen. Eksoforiseksi olen tulkinnut esimerkiksi tapaukset, joissa juontajat viittaavat meneillään olevaan lähetykseen tai ohjelmaan. Esimerkiksi lauseessa *dál boahhtá munno vuosttaš lávlla dán prográmmas* 'nyt tulee ensimmäinen laulumme **tässä ohjelmassa**' tulkitsen, että *dán prográmmas* viittaa deiktisesti meneillään olevaan tilanteeseen. Se on rinnastettavissa sellaisiin paikan ja ajan ilmauksiin kuten *tässä huoneessa* tai *tänä päivänä*. Periaatteessa meneillään oleva ohjelma tai lähetys on voitu mainita aiemmin, ja usein onkin, mutta ensisijaisesti tarkoite on kuitenkin tunnistettavissa

puhetilanteen pohjalta.

Tilanneviitteiseksi eli eksoforisiksi olen tulkinnut myös sellaiset tapaukset, joissa juontaja viittaa *dát* + NP -lausekkeella nettisivuun, joka selkeästi tuntuu olevan avoinna hänen edessään (*dál go mun dás čohkkán ja geahčadan dán siiddu* 'nyt kun minä tässä istun ja katselen **tätä sivua**'). Englannissa *dát*-pronomina vastaa *this* on samanlaisessa käytössä (*this article, in this book*), ja Himmelmann (1996, s. 221) pitää niitä tilanteisena käyttönä, vaikkakin tällaisia viittauksia kielelliseen yksikköön tai tekoon on pidetty joskus myös diskurssideiktisen käytön alatyypinä.

Endoforisina esiintyvät pronominit *dat*, *dát* ja *diet*. Keskityn tarkastelemaan pääasias-
sa pronomineja *dát* ja *diet* (tapaukset merkitty harmaalla taulukossa 3), koska olen tutkinut *dat*-pronominin käyttökonteksteja saman aineiston pohjalta toisaalla (Guttorm, 2015). Kuitenkin, erityisesti pronomien eroja pohtiessani, käsitelen jonkin verran myös *dat*-pronominin käyttöä.

Taulukko 3. Tutkimusaineiston endoforiset ja eksoforiset pronominitarkenteiset substantiivilausekkeet.

	<i>dat</i> + NP	<i>diet</i> + NP	<i>dát</i> + NP	<i>duot</i> + NP	<i>dot</i> + NP	Yht.
Endoforiset	387	47	42	0	0	476
Eksoforiset	0	0	19	1	1	21
Yhteensä	387	47	61	1	1	497

Endoforiset *diet* + NP ja *dát* + NP -lausekkeet olen analysoinut edelleen pragmaattisen käytön mukaan anaforiseen, kataforiseen ja rekognitionaaliseen käyttöön. Suurin osa *diet* + NP ja *dát* + NP -lausekkeista on anaforisia (taulukko 4). *Dát* + NP -lausekkeita käytetään viittamaan myös kataforisesti, mutta *diet* + NP -lausekkeita ei lainkaan.

Diet + NP -lausekkeita käytetään vastaavasti enemmän rekognitionaalisesti kuin *dát* + NP -lausekkeita. Lausekkeiden muut käytöt ovat ensimmäintoja, joiden tarkoitteet voivat olla tunnistettavissa jonkin toisen aiemmin mainitun tarkoitteen, kontekstin tai muutoin yleisen pragmaattisen tiedon perustella.

Taulukko 4. *Diet*- ja *dát*-tarkenteisten substantiivilausekkeiden käyttö.

	Anaforiset	Kataforiset	Rekognitio- naaliset	Muut	
<i>diet</i> + NP	38	0	7	2	47
<i>dát</i> + NP	27	8	2	5	42
Yhteensä	65	8	9	7	89

5 POHJOISSAAMEN DEMONSTRATIIVIEN KÄYTTÖ

Tarkastelen seuraavaksi saamen adnominaalisten demonstratiivipronominien endoforisista käyttöä. Nuorten radiokeskusteluissa endoforisina pronomineina esiintyvät *dat*, *diet* ja *dát*. Myös *duot*-pronominin endoforisesta käytöstä löytyy esimerkkejä (ks. Guttorm, 2009; Sammallahti, 2005, s. 229), vaikka tässä aineistossa sitä ei esiinnykään. Analyysiosan olen ryhmitellyt siten, että tarkastelen aluksi *dat*- ja *diet*-pronomineilla viittaamista, joka on pääasiassa anaforista. Tarkastelun painopiste on *diet*-pronominin käytössä. Seuraavaksi esittelen *dát*-pronominin käyttöä, jolla viitataan sekä eteen- että taaksepäin. En käsittele erikseen diskurssideiktistä käyttöä, vaan sisällytän sen anaforiseen käyttöön. Ennen pohdintaosiota tarkastelen vielä pronomini-*diet* ja *dát* rekognitionaalista käyttöä.

5.1 Anaforiset *dat* ‘se’ ja *diet* ‘se (siinä)’

Anaforisessa käytössä selkeästi tavallisin pronomini on *dat*. Se muodostaa lähes 80 % kaikista aiemmin mainittuihin referentteihin viittaavista pronominitarkenteisista lausekkeista. Jo Nielsen (1979, s. 125) mainitsee kieliopissaan, että *dat*-pronominin deiktinen merkitys on vähäinen, ja myöhemmin Sammallahti (1998, s. 117) on todennut, että *dat*-

pronominin käyttö on rajoittunut anaforisiin tapauksiin. Adnominaalista *dat*-pronominia käytetään viittaamaan juuri edellä mainittuihin keskeisiin referentteihin. Referentin maininnasta voi myös olla kulunut jonkin aikaa, ja *dat* + NP -lausekkeen avulla se nostetaan uudelleen keskusteluun (ks. myöhemmin esimerkit 4–5). *Dat* + NP voi viitata myös diskurssideiktisesti yksittäistä tarkoitetta laajempaan tekstin osaan.

Adnominaalista *dat*-pronominia käytetään myös viittaamassa eteenpäin, joskin aineistossa on vain muutamia tällaisia tapauksia. Kataforisessa viittauksessa *dat* + NP:n tarkoite voi tarkentua jäljessä seuraavan määritteen perusteella, esimerkiksi *leagot nu abte dán jagi soitet vehá, in mun juo gillán dadjat gal dan sáni muhto mun dajan goitge, jierpmábut goalmát jagi studeant- dege oahppit* ‘onko niin, että tänä vuonna on vähän, en aikonut sanoa **sitá sanaa**, mutta sanon kuitenkin, **järkevempiä** kolmannen vuoden opiskelijoita’. Tarkoite voi selvitä myös jäljessä seuraavan *kun*-lauseen pohjalta kuten seuraavassa erään ohjelman ensimmäisen jutun aihe: *juo ja dál mii beassat gullat dan vuosstaš ášši go lea nu abte mun humadin Johan Sara junioriin* – – ‘joo ja nyt pääsemme kuulemaan **sen ensimmäisen jutun, kun** on niin, että minä juttelin Johan Sara juniorin kanssa – –’.

Myös *diet* + NP -lausekkeista suurin osa viittaa aiemmin mainittuihin tarkoitteisiin.

Mielenkiintoista on, että ainakin tämän tutkimuksen aineistossa, radiokeskustelussa, edellä mainittu tarkoittaa usein edellä *kuultua*. Tällaisia on noin puolet anaforisista *diet* + NP -lausekkeista. Edellä kuultuun musiikkiin viitataan **aina** *diet*-pronominilla kuten esimerkiksi (1) musiikkikappaleen lo-

puttua. Edellä kuultu voi musiikin lisäksi olla myös haastateltu henkilö. Esimerkissä (2) *diet bárdni* viittaa aiemmin nauhoitetussa osiossa haastateltuun poikaan. Juontajan replikki on heti nauhoitetun osion jälkeen. Kielitajuni perusteella suomessa vastaavassa tilanteessa *tuo*-pronomini olisi luontevin.

(1) [ízü 13.5.2008]

E: *dies lei nu finna loahppa dien lávlagis*
diet.LOK olla.PRET.3SG niin hieno loppu diet.GA laulu.LOK
 'siinä/tuossa oli niin hieno loppu **siinä/tuossa** [äsken kuullussa] **laulussa**'

(2) [ízü 11.9.2007]

E: *gulletgon diet bárdni logai dat lea buorre*
kuulla.PRET.2SG.KYS diet poika sanoa.PRET.3SG se olla.3SG hyvä
go olbmot buorrestit olbmuid
kun ihminen.PL halata.3PL ihminen.PL.GA
 'kuulitko, **se/tuo** [äsken kuultu] **poika** sanoi, että on hyvä, kun ihmiset halaavat toisiaan'

Olen aiemmin esittänyt esimerkin (2) kaltaista tapausta tilanneviitteiseksi, jolloin referentti olisi tilanteessa läsnä kuulohavainnon kautta (ks. Guttorm, 2015, s. 20). Tällaisen tapaukset rinnastuisivat tilanteeseen, jossa keskustelukumppanit esimerkiksi kuulevat kovan pamahduksen tai näkevät valonleimahduksen, ja yksi heistä kysyy *mii diet lei?* 'mikä se oli'. Larjavaara (1990, s. 127–130) puhuu auditiivisesta havaintopiiristä, jolloin viittaminen esimerkiksi musiikkiin ja puhekumppanien tuottamiin ääniin on eksoforista. Hänen mukaansa kuultuun ääneen voidaan suomessa viitata kaikilla kolmella demonstratiivipronominilla: *tämä/tuo/se oli harppu*.

Etelämäki (2006, s. 198–200) on luonnettinut suomen *tuo*-pronominia referentiaalisesti avoimeksi. Referentiaalisesti avoin viittaus osoittaa, että tarkoite on keskustelijoiden tunnistamisen ja tulkinnan kohteena. Se ei siis ilmaise tarkoitetta riittävän tunnetuksi meneillään olevassa toiminnassa. Pronomini

tuo ilmaisee, että tarkoite on tunnistettavissa jossain osallistujien jo jakamassa tulkintakehyksessä, jolloin se on funktioltaan osoittava. Etelämäen mukaan suomen pronomini *se* puolestaan implikoi riittävää tunnettuutta, ja on tunnusmerkitön viittaava pronomini. *Diet* muistuttaa suomen *tuo*-pronominia siinä mielessä, että esimerkeissä 1 ja 2 *diet* + NP osoittaa tarkoitteen tunnistamisen ja huomion kohteeksi. Tunnistaminen puolestaan pohjautuu yhteiseen kuulohavaintoon, joka toimii siis tarkoitteiden tulkintakehyksenä. Toisaalta kuten myöhemmissä esimerkeissä tulee esille, *diet* + NP voi implikoida myös, että tarkoite on keskustelijoille riittävän tuttu. Näin ollen saamen *diet*-pronominissa on samoja piirteitä kuin suomen sekä *tuo*- että *se*-pronominissa.

Mielenkiintoista on, että vörun kielestä voi löytää jonkinlaista samankaltaisuutta demonstratiivien käytössä saamen kanssa, sillä Pajusalu (2015, s. 182) on esittänyt esimer-

kin, jossa vörun mediaalinen *taa*-pronomini viittaa kuultuun ääneen. Vörun demonstratiivijärjestelmä on muuttumassa, mutta vanhaan *taa* on luultavasti viitannut kuulijaa lähellä oleviin tarkoitteisiin kuten saamen *diet*.

Kielioppien (esim. Nickel & Sammallahti, 2011, s. 118; Nielsen, 1979, s. 125) mukaan *diet* voi viitata johonkin sellaiseen, jonka nimenomaan keskustelukumppani on maininnut. Joskus merkitys voi olla myös 'se jota "ajattelet" tai josta juuri äskettäin puhuimme'. Tällaisesta käytöstä on kysymys seuraavassa esimerkissä (3). Katkelmassa juontajakaksikko oli ollut Kaarasjoen keskustassa toteutta-

massa amerikkalaista teemapäivää Free Hug Day. Heidän kokemuksensa mukaan miehet olivat innokkaampia halaamaan kuin naiset, ja Åse aikoikin kertoa kuuntelijoille eräästä naisesta (*okta áhkku* 'yks muori'), joka oli ker-tonut, miksi kaikki naiset eivät halunneet halata heitä, mutta sitä ennen he päättivät soittaa musiikkia. Musiikin jälkeen Ellen viittaa Åsen mainitsemaan naiseen *diet*-lausekkeella (*dien áhku birra* 'siitä muorista'). Huomaa, että samassa yhteydessä Ellen viittaa jälleen myös edellä kuultuun artistiin *diet*-pronomiinilla: *diet lei Chuck Willis* 'se oli Chuck Willis'.

(3) [izü 11.9.2007]

E: *juo mun in muitán muitalit ovdal musibka diet*
 joo 1SG NEG.1SG muistaa.PART.PRF kertoa.INF ennen musiikki.GA *diet*
lei Chuck Willis gii dan lávllui, vai (Jock) vai mot
 olla.PRET.3SG Chuck Willis joka dat.GA laulaa.PRET.3SG vai (Jock) vai miten
dat galgá lohkat, juo Åse don muitalitge dien áhku
 se pitää.3SG sanoa.INF joo Åse 2SG kertoa.PRET.2SG.KIN *diet*.GA muori.GA
birra

ympäri.POSTP

'joo, minä en muistanut kertoa ennen musiikkia, [että] se oli Chuck Willis, joka sen lauloi, tai Jock, vai miten sitä pitää sanoa, joo Åse, sinä kerroitkin [äskän] siitä muorista [joka ei halunnut halata]'

Diet + NP on siis ymmärrettävissä niin, että Ellen viittaa sillä naiseen, jonka Åse on ennen musiikkikappaletta maininnut. Lausekkeen voi tulkita myös niin, että se viittaa toiseen yhteyteen, nimittäin haastattelutilanteeseen Kaarasjoen keskustassa ja siellä olleeseen naiseen. Näin tarkoite on molemmille tuttu yhteisen kokemuksen perusteella. Tässä suhteessa *diet* muistuttaa jälleen Etelämäen (2006, s. 199) kuvausta suomen *tuo*-pronominista, joka ilmaisee, että tarkoite on tunnistettavissa jossain keskustelijoiden jo jakamassa tulkintakehyksessä. Kuitenkaan vastaavassa suomenkielisessä tilanteessa kielitajuni mukaan *tuo* ei

olisi luonteva vaan nimenomaan *se*. Etelämäen mukaan suomen *tuo* onkin funktioltaan osoittava pronomini ja *se* viittaava. Jos *diet*-pronominin paikalla olisi *dat*, merkityksestä jäisi puuttumaan viittaus toiseen yhteyteen, yhteiseen kokemukseen, ja ilmaus olisi ymmärrettävissä ainoastaan anaforisiksi viittaukseksi Åsen ennen musiikkia mainitsemaan muoriin.

Diet + NP voi siis viitata myös sellaiseen aiemmin mainittuun tarkoitteeseen, joka esiintyy toisessa yhteydessä. Esimerkissä (4) sekä itsenäisillä että adnominaalisilla *diet*-lausekkeilla viitataan nettisivulle, tällä kertaa

iltapäivälehti Verdens Gangin (VG) nettisivulla olevaan juttuun ja siinä esiintyviin referentteihin. Ritva esittelee uuden aiheen kysymällä Olelta, arvaako tämä mitä hän on lukenut netistä viime aikoina, nimittäin että nuoret lähtevät etelään juhlimaan ja rellestämään. Sitten Ritva kysyy Olelta, onko tämä kuullut ”niistä asioista” (*dieid áššiid birra*) käyttäen *diet*-pronominia viittaamassa nimenomaan nettisivulla mainittuihin asioihin. Myös Ole käyttää *diet*-pronominia, kun hän viittaa Ritvan mainitsemaan juttuun VG:n nettisivulla. Olen alleviivannut esimerkiksi *diet*-pronominit, joiden voisi tulkita viittaavan myös keskustelukumppanin edellä mai-

nitsemaan asiaan tai tarkoitteeseen. Keskustelusta käy ilmi, että nettisivulla on ollut myös filmi, jonka he kumpikin ovat katsoneet (*dien filmma – dien*).

Diet-pronominin peräkkäisten esiintymien taustalla voi olla myös ns. priming-ilmiö, joka tarkoittaa, että puhujat ovat taipuvaisia käyttämään sellaisia sanoja, muotoja ja rakenteita, jotka ovat esiintyneet keskustelussa jo aiemmin (Bock & Griffin 2000). Esimerkiksi Priiki (2014, s. 103) on havainnut tutkiessaan suomen subjektina toimivia persoona- ja demonstratiivipronomineja, että pronomien vaihtelussa tärkein selittäjä on se mitä pronomia samasta henkilöstä on edellä käytetty.

(4) [ízü 23.7.2009]

R: – – *hás it árvit maid mun lean dál majimus ággiid lohkan doppe neahas*
'et arvaa mitä minä olen lukenut nyt viime aikoina tuolta netistä'

O: *ná*
'no?'

R: *VGa neahttasiidduin doppe lea dál leamaš dakkár ášši ahte nuorat vulget dohko*
lieggariikii ja hirbmat sakka doppe festejit ja juhket ja,
leatgon gullan dieid áššiid birra
olla.2SG.KYS kuulla.PART.PRF*diet*.PL.GA asia.PL.GA ympäri.POSTP

'VG:n nettisivuilla, siellä on ollut nyt sellainen juttu, että nuoret lähtevät tuonne etelänmaille ja kauheasti siellä juhliivat ja juovat ja, oletko kuullut **niistä jutuista**?'

O: *dien* *mun lean oaidnán dien dien mun gehččen*
diet.GA 1SG olla.1SG nähdä.PART.PRF *diet*.GA *diet*.GA 1SG katsoa.PRET.1SG
maid dien filmma ja diet orui issoras measta mu mielas
myös *diet*.GA filmi.GA ja *diet* tuntua.PRET.3SG kamala melkein 1SG.GA mieli.LOK
'**sen** minä olen nähnyt **sen sen** minä katsoin myös **sen filmin**, ja **se** tuntui minusta melkein kamalalta'

R: *juo mun maid gehččen dien ja das oidnui mot dat*
joo 1SG myös katsoa.PRET.1SG *diet*.GA ja se.LOK näkyä. PRET.3SG miten se.PL
nuorat doppe festejedje ja, ná, dat orui oalle-
nuori.PL siellä juhliä.PRET.3PL ja niinse tuntua.PRET.3SG melko
'joo, minä myös katsoin **sen**, ja siinä näkyi, miten ne nuoret siellä juhliivat ja, niin, se tuntui melko-

Teetin syksyllä 2017 yllä olevan katkelman pohjalta testin muutamille Saamelaisen korkeakoulun opiskelijoille. Testissä opiskelijo-

den tuli täyttää sopivimmiksi katsomansa demonstratiivipronominit pois jätettyjen tilalle. Testissä oli mukana kahdeksan äidinkie-

listä saamen kielen perusopintoja suorittavaa opiskelijaa Norjasta, Suomesta ja Ruotsista. Tämän testin perusteella *diet*-pronominien sijalla voisi olla myös *dat*. Jakauma *dat*- ja *diet*-pronominien välillä oli noin puolet ja puolet. Ainoa tapaus, jossa lähes kaikki opiskelijat ehdottivat vain *dat*-pronominia, on Olen viimeisessä repliikissä *dien filmma* 'sen filmin'. Tässä tapauksessa referentti mainitaan ensimmäisen kerran, muissa tapauksissa referentti on mainittu aiemmin.

Opiskelijoille teettämäni testi antaa viitteitä siitä, että *dat*- ja *diet*-pronomininit ovat merkitykseltään läheisiä anaforisessa käytössä. Edellä mainitun tarkoitteen ei tarvitse olla

keskustelukumppanin mainitsema tai esiintynyt aiemmin toisessa yhteydessä, jotta siihen voidaan viitata *diet*-pronominilla. Tästä esimerkkinä seuraava katkelma. Keskustelun aiheena on piirroshahmo Johnny Bravo, johon juontajat ovat aikaisemmin viittanneet sekä itsenäisillä että adnominaalisilla *dat*-, *diet*- ja *dát*-lausekkeilla ja persoonapronominilla *son* 'hän'. Keskustelun lopussa Ole viittaa Johnny Bravoon ensin *dat* + NP:llä ja tämän jälkeen *diet* + NP:llä. Näissä tapauksissa en näe mitään merkittävää eroa pronominien merkitysten välillä, vaan molemmissa viittauksissa sekä *dat* että *diet* ovat mahdollisia.

(5) [izü 23.7.2009]

O: -- *jos áiggut oahppat eambo dan Johnny Johnny Bravo*
 jos haluta.2SG oppia.INF enemmän *dat.GA* Johnny Johnny Bravo
birra de manat dušše Guugelis ja dien olbmá dušše
 ympäri.POSTP niin mennä.2SG vain Google.LOK ja *diet.GA* kaveri.GA vain
čálát Johnny Bravo pick up lines --
 kirjoittaa.2SG Johnny Bravo pick up lines
 ' -- jos haluat oppia enemmän **siitä Johnny Bravosta**, niin menet vain Googleen ja kirjoitat **sen kaverin** [nimen], "Johnny Bravo pick up lines" -- '

Diet- ja *dat*-pronominien samankaltaisuus tulee esille myös seuraavassa Olen repliikissä. Radio-ohjelman aikoihin Islannissa oli purkautunut tulivuori, jonka savu haittasi lentoliikennettä Euroopassa. Juontaiakaksikko on puhunut aiheesta

aiemmissä lähetyksissä, mutta Ole haluaisi kertoa vielä yhden mieleensä tulleen asian. Hän etsii sopivaa sanaa, jolla viitataan tulivuoreen, ja tässä yhteydessä hän käyttää ensin pronominia *dat* ja sitten pronominia *diet* ennen kuin lopussa löytää sanan *vulkána* 'tulivuori'.

(6) [izü 22.4.2010]

O: -- *mun lean hui olu olu olu olu jurddašan dál*
 1SG olla.1SG hyvin paljon paljon paljon paljon ajatella.PART.PRF nyt
dien, dan, dolla-, ná, vulkána
diet.GA dat.GA tuli- niin vulkaani.GA
 'minä olen hyvin hyvin paljon ajatellut **sitä, sitä**, tuli-, niin, vulkaania'

Odotuksenmukaisesti aineistossa ei tule esille tapauksia, joissa *diet* olisi kataforinen eli viittaisi keskustelussa eteenpäin. Vaikka *dat-* ja *diet*-pronominit ovat samankaltaisia anaforisessa käytössä, niin *diet* ei kävisi esimerkiksi tämän luvun alussa esitettyihin esimerkkeihin, joissa *dat* esiintyy kataforisessa käytössä. Niissä *diet*-pronominin käyttö antaisi vaikutelman, että viitataan johonkin toiseen yhteyteen. Tämä vahvistaa käsitystä siitä, että *diet*-pronomini on endoforisessa käytössä ennen kaikkea anaforinen pronomini. Sen sijaan *dát* voi olla myös kataforinen, jonka käytöstä seuraavaksi.

5.2 Anaforinen ja kataforinen *dát* 'tämä'

Adnominaalisella *dát*-pronominilla voidaan viitata keskustelussa sekä eteen- että taaksepäin. Kaikki aiemmin mainitut referentit, joihin viitataan *dát*-tarkenteisella lausekkeel-

la, ovat keskustelussa keskeisiä tarkoitteita tai teemoja. Pronominin käyttö nostaa tarkoitteen fokukseen. Myös muista kielistä on havaintoja, että lähelle viittaavat pronominit osoittavat tarkoitteen voimakkaan huomion kohteeksi (Etelämäki, 2006, s. 173–175; Kirsner, 1990; Laury, 1997, s. 62; Strauss, 2002).

Seuraavassa esimerkissä *Dáppe ruovttus*-ohjelman juontajat tekevät pilaa hirvenpyynnistä. Uuden ehdotuksen mukaan hirvenmetsästäjät saisivat käyttää apuna ainoastaan hevosia. Keksityssä jutussa toimittaja vierailee erään hevosenomistajan luona, joka on jo panostanut hevosten vuokraamiseen. Kun reportteri viittaa ehdotukseen hevosten käyttämisestä apuna hirvenmetsästyksessä, hän käyttää *dát*-tarkenteista lauseketta *dát evttobus* 'tämä ehdotus'. *Dát*-pronominin käyttö nostaa jo aiemmin mainitun keskustelun teeman fokukseen.

(7) [*Dáppe ruovttus* 5.11.2010]

J: -- *muhto goitge dat leat olu ealgabivdit geat leat*
 mutta kuitenkin se.PL olla.3PL paljon hirvenpyytäjä.PL joka.PL olla.3PL
subhtan dán evttobusa ektui muhto don leat okta
 suuttua.PART.PRF *dát*.GA ehdotus.GA jnk suhteen mutta 2SG olla.2SG yksi
dain gii leat maiddái ealgabivdi muhto don leat oalle
 se.PL.LOK joka olla.2SG myöskin hirvenpyytäjä mutta 2SG olla.2SG melko
ilus dán evttobusa badjel
 ilo.LOK *dát*.GA ehdotus.GA yli.POSTP

' -- mutta kuitenkin on monia hirvenpyytäjiä, jotka ovat suuttuneet **tästä ehdotuksesta**, mutta sinä olet yksi niistä, joka olet myös hirvenmetsästäjä, mutta olet melko iloinen **tästä ehdotuksesta**'

Esimerkissä (8) huomion kohteena olevaan tarkoitteeseen – jo esimerkissä (5) esiintyneeseen Johnny Bravoon – viitataan *dát*-tarkenteisten lausekkeiden lisäksi myös monilla muilla ilmaisuilla. Ohjelman aiheena on naisten iskeminen, ja tässä yhteydessä Ole

nostaa esille Johnny Bravon, joka on hänen esikuvansa iskemisen saralla. Johnny Bravo on amerikkalaisen piirrossarjan päähenkilö, joka on tunnettu muun muassa machomaisista iskulauseistaan. Aluksi Ole esittelee tarkoitteen sanomalla, että hänellä on ”yks

esikuva” iskemisessä. Sen jälkeen hän viittaa Johnny Bravoon sekä itsenäisillä että *dat*-tarkenteisilla lausekkeilla. Juontajakollega Ritva ei ole aluksi varma kenestä on kyse, ja hän kysyykin *leago diet almmái geas leat stuorra fiskes vuovttat* (‘tarkoitatko sitä tyyppiä, jolla on iso keltainen tukka’) käyttäen *diet* + NP:tä viitatessaan Olen mainitsemaan tarkoitteeseen. Kun Ritva saa tietää kenestä on kyse, Ole jatkaa keskustelua esittäen esimerkkejä Johnny Bravon iskurepliikeistä. Hän viittaa esikuvaansa persoonapronomineilla *son* ‘hän’ ja *dat* ‘se’, sekä useita kertoja ilmaisuilla *dat olmmái* ‘tämä kaveri’ ja *dat* ‘tämä’.

Runsas *dat*-pronominin käyttö osoittaa tarkoitteen erityisen huomion keskipisteeksi. Toisinaan se antaa jopa vaikutelman, että

referentti olisi Olen edessä ja viittaus näin ollen eksoforinen. Tilanneviitteinen käyttö voi hyvinkin olla mahdollista, sillä jossain vaiheessa Ole mainitsee, että hänellä on edessään paperi, josta hän yrittää löytää esimerkkejä Bravon nasevista iskurepliikeistä. Keskustelu, jossa juontajat juttelevat Johnny Bravosta, on pitkä esitettäväksi tässä kokonaisuudessaan, joten valitsin kohdan, jossa esiintyy monenlaisia ilmauksia viittamassa Johnny Bravoon. Nämä ilmaukset olen merkinnyt lihavoinnilla. Keskustelunpätkä on Olen vastausaloitus Ritvan kysymykseen, millaisia kosiskelukonsteja Johnny Bravolla nyt sitten on, kun he ovat ensin päässeet yhteisymmärrykseen kenestä on kyse.

(8) [izü 23.7.2009]

O: *ná das lávejit dat maid son dadjá dat leat vehá*
 niin *dat*.LOK olla tapana.3SG se.PL mitä 3SG sanoa.3SG se.PL olla.3SG vähän
suohttasat, go, ná, mot mun galggan dadjat, dát olmmái l- in mun
 hauska.PL kun no miten 1SG pitää.1SG sanoa.INF *dat* kaveri o- NEG.1SG 1SG
diede gos dát fuobmá dáid sániid muhto dat lea
 tietää.KNG mistä *dat* huomata.3SG *dat*.PL.GA sana.PL.GA mutta *dat* olla.3SG
oalle oalle čeahppi goit
 aika aika etevä kuitenkin
 ‘no **sillä** on tapana [olla], ne mitä **hän** sanoo, ne on vähän hauskoja, kun, no, miten sanoisin, **tämä kaveri** on-, en minä tiedä, mistä **tämä** keksii nämä repliikit, mutta **se** on kyllä aika etevä’

Koko keskustelussa (jota en tilanpuutteen vuoksi voi esittää tässä kokonaisuudessaan) saamen *dat*-pronominin käyttö viittaamassa Johnny Bravoon vastaa Priikin (2017, s. 61) tuloksia, jonka mukaan suomessa *tää*-pronominia käytetään, kun puhuja olettaa tietävänsä referentistä enemmän kuin vastaanottaja, referentti on keskustelun aiheen kannalta keskeinen ja sitä määritellään, kunnes keskustelijoilla on riittävän yhteinen käsitys tarkoitteesta.

Etelämäki (2006, s. 59) on todennut suomen *tämä*-pronominin ilmaisevan aina, että tarkoitteen tunnistaminen (mitä tarkoitteesta tiedetään) on meneillään olevassa toiminnassa keskeistä. Tämä koskee sekä ensi- että uudelleenmainintoja. Etelämäen mukaan suomessa pronominia *tämä* ei kuitenkaan yleensä käytetä viittaamaan samaan tarkoitteeseen monta kertaa peräkkäin, koska sitä käytettäessä tilanteessa tapahtuu aina muutos. Muutoksella Etelämäki tarkoittaa,

että tarkoitteen ominaisuudet ja meneillään oleva toiminta saavat tavalla tai toisella uuden tulkinnan.

Dát-tarkenteisilla lausekkeilla viitataan myös eteenpäin, tyypillisesti seuraavaksi kuultavaan musiikkikappaleeseen. Esimerkiksi *dáid musihkaidge* 'nämä kappaleet' -lausekkeella juontaja viittaa kappaleisiin, jotka he aikovat soittaa ohjelmassaan (*moai áigo juobe dáid musihkaidge čuojahit odne* 'aiomme ainakin nämä kappaleet soittaa tänään'). Viittauksen jälkeen kappaleista kuullaan lyhyt kooste.

Dát + NP:llä voi viitata eteenpäin myös ohjelman seuraavaan aiheeseen. Tällöin *dát* + NP:n tarkoite selviää esimerkiksi jäljempänä tulevan *että*-lauseen perusteella: – – *mun smihtten moai sáhte vehá dego dáikit dán ášši birra dan ahte dán vahkuban gávdne Amerihkás dakkár, njulgestaga ovta tunealla mii manná Meksikos Amerihkkái* – – 'minä ajattelin, että mehän voimme vähän jutustella tästä asiasta, siitä että tällä viikollahan löydettiin Amerikasta sellainen, suorastaan tunneli, joka menee Meksikosta Amerikkaan.'

5.3 Rekognitionaalinen käyttö

Adnominaalisilla *dat-*, *diet-* ja *dát*-pronomineilla voidaan viitata myös sellaisiin tarkoit-

teisiin, joita ei ole mainittu keskustelussa aiemmin. Näissä tapauksissa voi olla kyse pronominin rekognitionaalisesta tai assosiativis-anaforisesta käytöstä. Himmelmannin (1996) mukaan rekognitionaalisessa käytössä puhuja olettaa kuulijan pystyvän tunnistamaan tarkoitteen heidän yhteisen spesifisen tietonsa tai kokemuksensa perusteella. Assosiativisessa anaforassa tarkoite on pääteltävissä kontekstin perusteella, vaikka sitä ei olekaan ilmaistu edeltävässä puheessa (VISK, § 1438).

Seuraava esimerkki havainnollistaa adnominaalisen *diet*-pronominin ja siitä johdetun adjektiivimuodon *diekkár* käyttöä viittaamassa tarkoitteeseen, tai pikemminkin sen ominaisuuksiin, jota ei ole aiemmin mainittu. Ellen on kertonut aiemmin, että hän on sinä päivänä tilannut sellaisia rannekoruja (*dakkár giehtabáttiid*), joissa on jokin teksti. Sitten hän kysyy Åselta, muistaako tämä niitä rannekoruja (*diet giehtabáttit*), sellaisia silikonirannekkeita, joita tapasi olla joitakin vuosia sitten. *Diet giehtabáttit* on ensimmäinen viittaus näihin tietynlaisiin rannekkeisiin. Ellen käyttää siinä *diet*-tarkenteista substantiivia ja *diet*-pronominista johdettua adjektiivia *diekkár* vedoten Åsen muistiin ja kokemukseen kyseisistä rannekkeista. Myös suomessa tavataan *semmonen*-adjektiivin käyttöä, jonka voi tulkita rekognitionaaliseksi (Juvonen, 2000, s. 37).

(9) [íziü 13.5.2008]

O: *muittátgon dalle moadde jagi áigi ledje*

muistaa.2SG.KYS silloin muutama vuosi.GA aika olla.PRET.3SG

diet giehtabáttit, diekkár nu gobčoduvvon silikongiehtabáttit

diet.PL ranneke.PL sellainen.PL niin kutsuttu silikoniranneke.PL

'muistatko, silloin muutama vuosi sitten oli **niitä rannekkeita, sellaisia** niin sanottuja silikonirannekkeita'

Puhuteltu muistaa rannekkeet, ja tämän jälkeen molemmat viittaavat kyseisenlaisiin rannekkeisiin *diet*-pronominilla ja siitä johdetuilla adverbi- ja adjektiivimuodoilla. Myöhemmät viittaukset ovat anaforisia, mutta *diet*-pronominin ja sen johdosten käyttö antaa vaikutelman, että juontajat viittaavat aikaisempaan yhteiseen kokemukseen, aikaan kun silikonirannekkeet olivat edellisen kerran käytössä.

Aiemmin esimerkissä (4), jossa esittelin anaforisella *diet*-pronominilla viittaamista toiseen yhteyteen, tuli esille myös aiemmin mainitsematon tarkoite, VG-iltapäivälehdessä nettisivulla ollut filmi. Filmiä, johon Ole viittaa ensimmäisen kerran lausekkeella *dien filmma* 'sitä filmiä', ei ole siis aiemmin mainittu, mutta keskustelusta voi päätellä, että he molemmat ovat olleet VG:n nettisivulla ja nähneet filmin. Näin sen voi olettaa tunnetuksi keskustelijoiden yhteisen kokemuksen

kautta, jolloin *diet*-pronominia käytetään rekognitionaalisesti.

Adnominaalista *dát*-pronominia käytetään endoforisissa ensimaininnoissa huomattavan vähän, sillä materiaalissa esiintyy ainoastaan kaksi tapausta, joissa *dát* + NP-lausekkeella viitataan tarkoitteisiin, joiden voi olettaa olevan keskustelijoille tuttuja yhteisen kokemuksen perusteella. Ensimmäisessä esimerkissä *dát* + NP:llä viitataan maailmanlaajuiseen finanssikriisiin. Ole mainitsee finanssikriisin ja Islannin talousongelmat, kun hän spekuloi miksi islantilaiset haluaisivat tulivuorensa purkautuvan ja syöksevän savua velkojiansa kiusaksi. Islannin talousongelmat olivat radio-ohjelman lähetyksen aikaan keskeinen uutisaihe, ja Ole olettaa, että myös juontajakollega ja radion kuuntelijat tuntevat aiheen. Talousongelmat eivät ole keskustelun keskeinen puheenaihe vaan lähinnä taustatietoa.

(10) [izu 22.4.2010]

O: *dat lea, vuosttažin mun oainnat jurddašan Islánda mot dat lea,*
 se olla.3SG ensinnäkin 1SG katsos ajatella.1SG Islanti miten se olla.3SG
maŋŋel dan, dát go l(e)i miehtá máilmmi dát ruhtaváttisvuodát,
 jälkeen se.GA *dát* kun olla.PRET.3SG ympäri maailma.GA *dát*.PL rahaongelmat.PL
leat leamaš, de oainnat Islánda, dat lea hui hui hirbmat olu
 olla.3PL olla.PART.PRF niin katsos Islanti se olla.3SG hyvin hyvin hirveän paljon
ruda velggolaš, – –
 raha.GA velallinen

'se on, ensinnäkin katsos ajattelen Islantia miten se on, sen jälkeen, tämä kun oli ympäri maailmaa **näitä talousongelmia**, on ollut, niin Islanti katsos, se on hirveän paljon rahaa velkaa, – –'

Toisessa esimerkissä *dát*-tarkenteisella lausekkeella viitataan tekstiviestimahdollisuuteen, jolla kuuntelijat voivat osallistua kilpailuun. Juontajat ovat edellä esitelleet senkertaisen kilpailun ja kertovat sitten miten kilpailuun voi osallistua. Ensimmäiseksi

Ailo mainitsee, että kilpailuun voi osallistua lähettämällä tekstiviestin. Tekstiviestimahdollisuuteen hän viittaa lausekkeella *dát dá beakkán teakstadiehtuvejolašvuohhta* 'tämä kuuluisa tekstiviestimahdollisuus'.

(11) [Dáppe ruovttus 5.3.2010]

A: jo, munnos lea diedusge *dát dá beakkán teakstadietuvejolašvuobta*
 joo 2DU.LOK olla.3SG tietenkin *dát* tässä kuuluisa tekstiviestimahdollisuus
lea ja dalle lea, čálát álggos – –
 olla.3SG ja silloin olla.3SG kirjoittaa.2SG aluksi
 ‘joo, meillä on tietenkin **tämä kuuluisa tekstiviestimahdollisuus** ja silloin on, kirjoitat aluksi – –’

Juontaja siis olettaa tekstiviestimahdollisuuden tunnetuksi. Samalla *dát*-pronomini nostaa tarkoitteen fokukseen, ja kuulijat saavat kuulla kilpailun koodin ja numeron, johon tekstiviesti tulee lähettää. Straussin (2002) mukaan proksimaalista pronominia käyttäessään puhuja viestii kuulijalleen, että nyt tulee tärkeä asia. *Dát*-pronominia vahvistaa vielä jäljessä tuleva samakantainen adverbi *dá*, joka perinteisesti voi esiintyä pronominin edellä *dá dát* (Nickel & Sammallahti, 2011, s. 119). Nähdäkseni pronominin ja sitä vahvistavan adverbien järjestyksen taustalla saattaa vaikuttaa norja, jossa järjestys on *den her/denne her*.

6 POHDINTA

Olen tarkastellut saamen adnominaalisten demonstratiivipronominien, erityisesti pronomien *diet* ja *dát* endoforista käyttöä nuorten radiokeskusteluissa. Aiemmin saamen demonstratiivipronomineja on kuvattu lähinnä niiden spatiaalisten ominaisuuksien pohjalta. Lisäksi *dat*-pronominista on sanottu, että se voi viitata johonkin, joka on juuri mainittu tai joka on yleisesti tunnettu tai josta ollaan sanomassa enemmän. *Diet*-pronominista puolestaan on mainittu, että se voi myös viitata johonkin, jonka keskustelukumppani on sanonut.

Vaikka yleisin endoforinen pronomini on anaforinen *dat*, niin myös *diet* ja *dát* -pronomineilla voidaan viitata diskurssin sisällä. Tutkimuksessa tuli esille, että *diet*-pronominilla viitataan radiokeskusteluissa erityisesti tarkoitteisiin, jotka on edellä kuultu, kuten

musiikkikappaleisiin ja nauhoitetuissa haastatteluisa kuultuihin henkilöreferentteihin. *Diet*-tarkenteisella lausekkeilla viitataan myös aiemmin mainittuihin tarkoitteisiin. Kun tarkoite on mainittu edellä, *diet*-pronominin tilalla voisi usein olla myös *dat*. *Diet*-pronominin käyttö antaa kuitenkin usein vaikutelman, että viitataan ikään kuin jossain muualla olevaan tai olleeseen yhteyteen: tilanteeseen, keskusteluun tai kokemukseen. Kuten aiemmissakin tutkimuksissa on todettu, *diet*-pronominilla viitataan usein myös siihen, mitä keskustelukumppani on sanonut. Adnominaalisella *diet*-pronominilla voidaan viitata myös tarkoitteisiin, joita ei ole aiemmin mainittu, mutta joiden tunnistaminen perustuu keskustelijoiden yhteiseen kokemukseen tai yhteiseksi oletettuun tietoon. *Diet* + NP ei esiinny aineistossa viittamassa eteenpäin. Tämä vahvistaa käsitystä siitä, että endoforisessa käytössä *diet*-pronomini on ennen kaikkea anaforinen pronomini. Sen sijaan sekä *dat*- että *dát*-pronomini viittaavat myös eteenpäin.

Dát-tarkenteisella nominilausekkeella viitataan aiemmin mainittuihin referentteihin. Nämä ovat keskustelussa keskeisiä tarkoitteita tai teemoja, ja niihin viittaaminen *dát* + NP:lla nostaa tarkoitteen fokukseen. Adnominaalinen *dát* on yleisin pronomini kataforisessa käytössä. *Dát* + NP:tä ei juurikaan käytetä ensimmäisissä viittaamaan tarkoitteisiin, joiden voi olettaa olevan tuttuja keskustelijoille aiemmasta yhteydestä. Adnominaalista *dát*-pronominia voisi luonnehtia fokuoivaksi pronominiksi. Kokonai-

suudessaan tämän tutkimuksen pronominiin käyttöä voi kuvata seuraavasti: *dát* on 'hyvin puheenalainen/fokuksessa', *dat* 'neutraalisti edellä mainittu' ja *diet* 'edellä mainittu, josta on ollut puhetta/puhekumppanin mainitsema/jossain muualla esiintyvä'.

Saamen demonstratiivipronominien määrä poikkeaa suomen kielestä: saamessa pronomineja on viisi, suomessa kolme. Saamen *dat* ja suomen *se* neutraaleina anaforisina pronomineina lankeavat kutakuinkin yksiin merkitykseltään ja käytöltään, kuten myös saamen *dát* ja *duot* sekä suomen *tämä* ja *tu*. Saamen *diet*-pronominille ei ole suomessa suoranaista vastinetta, vaan usein sitä vastaa *se*, mutta myös *tu*. Kun saamessa viitataan esimerkiksi edellä kuultuun musiikkikappaleeseen tai puhekumppanin sanomaan asiaan *diet*-pronominilla, olisi suomessa vastaavissa tapauksissa *tu* luonteva. Musiikkikappaleeseen viittaamista esittelin analyysiosiossa, mutta jälkimmäistä tapausta voisi havainnollistaa seuraavalla esimerkillä: Jos Anne kertoo Lailalle, että heidän yhteinen ystävänsä Lasse on muuttamassa Koutokeinon, ja Laila vastaa kuulemaansa sanomalla *diet ii leat duohta* ('se/tuo ei ole totta'), on se ymmärrettävissä niin, että Lailan viittaus kohdistuu Annen sanomiseen, 'tuo mitä sinä sanot' ei ole totta. Suomessa vastaavassa tilanteessa esiintyisi *tu*. Jos Laila käyttäisi *dat*-pronominia (*dat ii leat duohta* 'se ei ole totta'), niin se tarkoittaisi ainoastaan, että Laila ei usko väitettä todeksi, ilman viittausta siihen, että kyseessä on juuri Annen sanoma asia.

Olen tarkastellut tässä tutkimuksessa saamen demonstratiivipronomineja ja rajannut tarkastelun koskemaan niiden adnominaalita ja endoforista käyttöä. Tutkimusaineisto pohdintoineen valaisee saamen demonstratiivien käyttöä nykypuhekielessä ja antaa näin lisätietoa suomalais-ugrialaisten kielten demonstratiiveista. Saamen demonstratiiveja on tutkittu kovin vähän ja tutkittavaa on

edelleen runsaasti. Esimerkiksi pronominiin endoforisen käytön tarkastelu olisi luontevaa laajentaa koskemaan myös itsenäisiä pronominiesiintymiä. Edelleen olisi mielenkiintoista tarkastella lähemmin rakenteita, joissa adnominaaliset demonstratiivipronomininit esiintyvät.

LÄHTEET

- Abondolo, D. (1998). Introduction. Teoksessa D. Abondolo (toim.), *The Uralic languages* (s. 1–42). London: Routledge.
- Bock, K. & Griffin, Z. (2000). The persistence of structural priming: Transient activation or implicit learning? *Journal of Experimental Psychology: General* 129, 177–192.
- Diessel, H. (1999). *Demonstratives. Form, function, and grammaticalization*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Diessel, H. (2006). Demonstratives, joint attention, and the emergence of grammar. *Cognitive Linguistics*, 17–4, 463–489.
- Diessel, H. (2012). Deixis and demonstratives. Teoksessa C. Maienborn, K. von Heusinger & P. Portner (toim.), *Semantics. An international handbook of natural language meaning* (s. 1–25). Berlin: de Gruyter Mouton.
- Diessel, H. (2013). Distance contrasts in demonstratives. Teoksessa M.S. Dryer & M. Haspelmath (toim.), *The world atlas of language structures online*. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. Verkkoersio. Haettu 3.1.2018 osoitteesta <http://wals.info/chapter/41>
- Etelämäki, M. (2006). *Toiminta ja tarkoitus. Tutkimus suomen kielen pronominista tämä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Fillmore, C.J. (1997). *Lectures on deixis*. Stanford: CLSI Publications.
- Guttorm, O. (2015). Davvisámegiela adnominala *dat* – demonstratiivadeterminánttas maiddáid definihtta artihkalin? *Sámi diedalaš áigečála*, 2/2015, 7–31.
- Guttorm, O. (2009). Adnominala demonstratiivapronomenat muhtin davvisámegiela teavsttain. Teoksessa J. Ijäs & N.Ø. Helander (toim.), *Sáhkavuoruin sábkkan. Sámegeiela ja sámi girjjálašvuoda muhtin áigeovuodilis*

- dutkanfättát* (s. 114–125). Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
- Guttorm, V. (1994). Pronomendeterminatiiva mearusin. Teoksessa V. Guttorm, N. Ø. Helder & K. Kemi (toim.), *Giellačállosat II* (s. 1–16). Guovdageaidnu: Sámi instituhtta.
- Halliday, M.A.K. & Hasan, R. (1976). *Cohesion in English*. London: Longman.
- Himmelmann, N.P. (1996). Demonstratives in narrative discourse. A taxonomy of universal uses. Teoksessa B. Fox (toim.), *Studies in anaphora* (s. 205–254). Amsterdam: John Benjamins.
- Himmelmann, N.P. (1997). *Deiktikon, Artikel, Nominalphrase: Zur Emergenz syntaktischer Struktur*. Tübingen: Niemeyer.
- Juvonen, P. (2000). *Grammaticalizing the definite article. A study of definite adnominal determiners in a genre of spoken Finnish*. Stockholm: Stockholm University, Department of linguistics.
- Kilpimaa, O. (2002). *Dat-determinánttalaš nomengihpuid definihttavuohta*. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- Kirsner, R. (1990). From meaning to message in two theories: Cognitive and Saussurean views of the Modern Dutch demonstratives. Teoksessa R.A. Geiger & B. Rudzuka-Ostyn (toim.), *Conceptualizations and mental processing in language: A collection of papers from the Duisburg symposium on cognitive linguistics* (s. 81–114). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Larjavaara, M. (1985). Suomen demonstratiivisysteemin rakenne. – *Sananjalka* 27, 15–31.
- Larjavaara, M. (1986). *Itämerensuomen demonstratiivit I. Karjala, aunus, lydi ja vepsä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Larjavaara, M. (1990). *Suomen deiksis*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laury, R. (1997). *Demonstratives in interaction. The emergence of a definite article in Finnish*. Amsterdam: John Benjamins.
- Levinson, S.C. (1983). *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lyons, J. (1977). *Semantics*. (Vol. 1–2). Cambridge: Cambridge University Press.
- Länsman, H. (2009). “Ja vuoi dan stákku dan olmmošriebus.” *Demonstratiivapronomeniid geavabus Hans Aslak Guttorm girjiin*. Saamen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, Giellagas-instituutti.
- Nickel, K.P. & Sammallahti, P. (2011). *Samisk grammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nielsen, K. (1979). *Lærebok i lappisk (samisk)*. I. *Grammatikk*. (1. painos 1926–29). Oslo: Universitetsforlaget.
- Pajusalu, R. (2015). Võro demonstratives. Changing or disappearing? – *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics*, 6–2, 167–190.
- Priiki, K. (2014). Kaakkois-Satakunnan henkilöviitteiset *hän, se, tää* ja *toi* subjekteina. *Sananjalka*, 56, 86–107.
- Priiki, K. (2017). *Hän, se, tää vai toi? Vuorovaikutussosiolingvistiinen tutkimus henkilöviittauksista Kaakkois-Satakunnan nykypubekielessä*. Turun yliopiston julkaisuja, Sarja C, Scripta lingua Fennica edita. Turku: Turun yliopisto.
- Reile, M. (2015). Space and demonstratives: An experiment with Estonian exophoric demonstratives. – *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics*, 6–2, 137–165.
- Sammallahti, P. (1998). *The Saami languages*. Käräsjohka: Davvi Girji.
- Sammallahti, P. (2005). *Láidehus sámegiela cealkkaoahpa dutkamii*. Käräsjohka: Davvi Girji.
- Seppänen, E.-L. (1998). *Läsnäolon pronominit. Tämä, tuo, se ja hän viittaamassa keskustelun osallistujan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Strauss, S. (2002). *This, that, and it in spoken American English: A demonstrative system of gradient focus*. *Language Sciences*, 24, 131–152.
- Tammekänd, L. (2015). Demonstratives in Võro and Estonian oral narratives. – *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics*, 6–2, 191–216.
- VISK = A. Hakulinen & M. Vilku & R. Korhonen & V. Koivisto & T.R. Heinonen & I. Alho (2004). *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Verkkoversio. Haettu 18.1.2018 osoitteesta <http://scripta.kotus.fi/visk/etusivu.php>

ADNOMINAL DEMONSTRATIVE PRONOUNS IN NORTH SAAMI YOUTH RADIO PROGRAMMES

Outi Guttorm, Sámi University of Applied Sciences

This article discusses the endophoric use of the adnominal demonstrative pronouns, especially *dát* 'this', and *diet* 'it, the one near you', in North Saami spoken by young adults. The aim is to show how demonstrative pronouns are used, and to what they refer in youth radio conversation, a setting in which referring to specific visible referents is not the first priority. In addition, the differences between pronouns as well as their functions will also be discussed. The data used in the study has been collected from Saami youth programmes aired on the Norwegian Broadcasting Company, NRK. In these programmes, the following demonstratives: *dat* 'that, it', *diet* 'it, the one near you' and *dát* 'this', occur as endophoric pronouns, while the most common anaphoric pronoun is *dat*. In radio conversation, *diet* refers specifically to something that has been previously heard. It also refers to a referent which appears in another context, or to a subject introduced by one of the participants. The pronoun *dát*, on the other hand, brings the referent into particular focus, as well as being the most common cataphoric pronoun. The study reinforces and refines our earlier understanding of the use and meaning of the North Saami demonstrative pronouns.

Keywords: demonstrative pronoun, North Saami, Saami language, spoken language